

УДК 327.01:[341.176:327.51]А.Вендт

КОНСТРУКТИВІСТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ А. ВЕНДТА: ВІД КРИТИКИ «МІЖНАРОДНОЇ АНАРХІЇ» ДО ІДЕЇ НЕВІДВОРОТНОСТІ СВІТОВОЇ ДЕРЖАВИ

Петро Кузик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
бул. Січових Стрільців, 19, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032) 239-41-32,
e-mail: p.kuzyk@ukr.net*

Проаналізовано основні положення теорії американського вченого Александра Вендта, одного з найвідоміших послідовників конструктивізму в теорії міжнародних відносин; зосереджено увагу на еволюції теоретичних міркувань Вендта стосовно міжнародної системи. Зокрема, розглянуто його критику «міжнародної анархії» як основної характеристики міжнародної системи згідно з поглядами реалістів, а також досліджено нові ідеї Вендта про неминучість створення світової держави у майбутньому.

Ключові слова: теорія міжнародних відносин, конструктивізм, Александер Вендт, «міжнародна анархія», світова держава.

За одним з існуючих визначень *конструктивізм* (або ще *соціальний конструктивізм*) – «це особливий підхід до міжнародних відносин, що надає виняткового значення соціальному, або міжсуб'єктному, вимірові світової політики» [1, с. 56]. Цей підхід сформувався наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років як відповідь на засадничі труднощі усталених на той час напрямів теорії міжнародних відносин (насамперед реалізму та неолібералізму) пояснити реалії міжнародного життя, зокрема несподіване закінчення холодної війни [6, с. 115–122]. Відповідно до цього підходу, розуміння сутності міжнародних відносин не може бути редуковане ні до раціональної поведінки та взаємодії акторів за умов обмежених матеріальних ресурсів (як вважають представники реалізму), ані до інституційних структур та обмежень на міжнародному та локальному рівнях (як доводять прихильники неолібералізму) [1, с. 56].

Натомість, конструктивісти вважають, що характер взаємодії суб'єктів міжнародних відносин (як і будь-яких інших соціальних відносин) визначається насамперед моделлю поведінки, яка формується певною системою ідентичностей та трансформується протягом певного часу. Поведінка акторів, таким чином, насамперед обумовлюється конкретною системою соціальних відносин. Проте остання матеріалізується або трансформується внаслідок діяльності самих цих акторів: за висловом «класика» конструктивізму Ніколаса Онуфа, «ми творимо світ таким, яким він є, використовуючи ресурси, якими забезпечує нас природа, та роблячи те, що ми робимо один одному, та кажучи те, що ми говоримо один одному». В результаті, відбувається

двосторонній зв'язок, внаслідок якого «люди формують суспільство, а суспільство формує людей» [2, с. 149].

Інтереси акторів (у тім числі матеріальні) базуються на ідентичностях, які є соціально сконструйованими певним типом взаємодії цих акторів з іншими суб'єктами. «Актори часто не можуть визначити, якими є їхні інтереси, допоки вони не будуть знати, що вони представляють – або хто вони такі є – що, своєю чергою, залежить від їхніх соціальних стосунків» [3, с. 58]. Отже, конструктивізм робить наголос на важливості як соціальних і нормативних інституцій, так і матеріально обумовлених інтересів, а також ролі ідентичностей у політичній поведінці та взаємоконституційованих відносинах між акторами та інституціями [4, с. 209].

Александр Вендт – один із найвідоміших представників конструктивізму в сучасній теорії міжнародних відносин. Його системна соціальна концепція міжнародної політики стала однією з найавторитетніших зразків конструктивістської теорії міжнародних відносин. На думку впливового теоретика міжнародних відносин Р. Кеогейна, теорія А. Вендта – це «класична теорія міжнародних відносин» [8, зворот обкладинки].

Водночас концепцію А. Вендта, як і інших представників конструктивізму загалом, майже не досліджено у вітчизняній політичній науці. Отже мета нашої статті – проаналізувати основні положення теорії Вендта, зокрема простежити еволюцію його міркувань стосовно міжнародної системи.

Конструктивістська теорія А. Вендта як цілісна теоретична система сформувалась протягом 1990-х років, з часу публікації 1992 р. статті «Анархія є тим, як держави розуміють її: соціальне конструювання політики сили» [7] і до виходу 1999 р. у світ книги «Соціальна теорія міжнародної політики» [8], де Вендт сформулював власну цілісну концепцію міжнародних відносин. Якщо стаття, незважаючи на ґрунтовність теоретичних формулювань, насамперед була критикою теорії реалізму (зокрема, його поняття «анархічного міжнародного порядку»), то зазначена книга уже представила цілісну соціальну теорію міжнародних відносин.

Теоретичні засади конструктивістської концепції Вендта базуються на ідеях, висунутих соціологічною наукою. Наприклад, одна з ключових концептуальних засад Вендта – теорія суб'єктивної соціальної взаємодії, в процесі якої суб'єкти формують розуміння власної ідентичності (насамперед шляхом «віддзеркалення» поглядів інших суб'єктів на свою особу) та сприйняття інших. Звідси – розуміння ідентичностей (рівно ж як і інтересів) акторів не як попередньо заданих констант, а набутих і змінюваних у процесі соціалізації.

Іншим теоретичним стовпом концепції Вендта є «науковий реалізм» [8, с. 47–91]. На відміну від радикальних критичних теорій міжнародних відносин, ця риса його концепції залишає концепцію Вендта в рамках традиційної позитивістської епістемології. Незважаючи на положення його концепції про те, що ідеї або суб'єктивне сприйняття світу є основою соціальної реальності, Вендт все ж погоджується з існуванням об'єктивного світу та невидимих

структур-інституцій. «Науковий реалізм вважає, що реальність існує незалежно від людини – [тобто] суб'єкт та об'єкт є відокремленими – та може бути виявлена за допомогою науки» [8, с. 49].

Концепцію Вендта зачисляють до «системного» варіанта конструктивізму [4, с. 219–220]. Головний фокус його теоретизувань – це система відносин між державами як головними акторами міжнародних відносин. Поряд із науковою поміркованістю (зокрема, згаданою позитивістською епістемологією), системний конструктивізм спричинився до певної державоцентричної характеристики теорії Вендта. Такий консерватизм та «державоцентризм», однак, дав змогу Вендтові критикувати реалістів на їхній власній «території». Адже, на відміну від багатьох критичних теорій, які розглядають міжнародні відносини під зовсім іншим кутом зору, Вендт вказав на слабкості та недоліки панівної нині теорії реалізму, виходячи з їхнього ж концептуального інструментарію.

На думку Вендта, ідентичності державних акторів є основою їхніх інтересів. Соціальні ідентичності держав («колективні ідентичності»), своєю чергою, формуються нормами та ідеями діючої міжнародної системи, що є продуктом відносин держав. Подібно, важливість певних, зокрема матеріальних (ресурсних), цінностей визначається тим значенням, яке їм надають самі актори. Отож процес практичної взаємодії є визначальним для ідентичностей та інтересів акторів та самого характеру взаємодії між державами. Отже, цей характер є змінним і може мати форму і конфліктних, і дружніх або прагматичних відносин. Певні «об'єктивні» явища у міжнародних відносинах не є незмінними, а суттєво залежать від практики відносин у певному місці та часі.

Як зазначає Вендт, поведінка держав стосовно ворогів є іншою, ніж стосовно своїх партнерів, оскільки вороги мають іншу ідентичність, ніж друзі. Адже перші, на відміну від друзів, несуть загрозу. Тим часом, ґрунтуючись виключно на ідеях анархічного міжнародного середовища і балансу сили (як у випадку реалізму), неможливо визначити, хто є ким для окремих держав. Натомість власне інтерсуб'єктні значення, які надають об'єктам самі держави, та очікування щодо цих об'єктів становлять основу сприйняття себе та інших і впливають на їхню поведінку у кожному конкретному випадку [7, с. 396–397].

Подібно Вендт розглядає і таку базову інституцію сучасного міжнародного порядку, як суверенітет. У своїй діяльності держави керуються загальноновизнаною ідеєю і нормою суверенітету, тим самим репродукуючи її, отож є суверенними. Однак, якщо б трапилося так, що держави перестали поводитись, виходячи зі своєї суверенності, їхня ідентичність як суверенних держав зникла б. Таким чином, висновує Вендт, «суверенна держава» є інститутом (нормою), результатом інституціалізації процесу безперервної практики міжнародних відносин, а не раз і назавжди даної кимось або чимось обставини, що існує поза часом і досвідом міжнародних стосунків [7, с. 413].

Звідси Вендт виводить один із головних постулатів своєї «системної» теорії: анархічне міжнародне середовище є насамперед ідеєю, що поділяється

учасниками цього середовища та відтворюється як соціальна інституція у їхній міжнародній практиці. Оскільки міжнародна система є категорією соціальною і конститується разом із її суб'єктами (акторами) у процесі міжнародної взаємодії, то й «анархічний» характер цієї системи залежить від цього процесу. Тому «анархія» не може бути незмінною рисою міжнародної системи: її реальність залежить від відтворення цього інституту на практиці, і тому в процесі відносин між акторами може бути замінена на іншу базову модель міжнародного порядку.

Розвиваючи ці ідеї у пізніших публікаціях, Вендт дійшов висновку, що міжнародні відносини рухатимуться у бік створення світової держави [9]. Керуючись, крім усього іншого, ідеями прогресу та телеології, Вендт почав обстоювати думку, що рано чи пізно розвиток міжнародної системи неодмінно прийде до утворення єдиної держави – як глобальної монополії на легітимне використання організованого насилля. Головним рушієм для досягнення такого «остаточного стану» є функція самоорганізації та намагання будь-якої системи уникнути динамічності та нестабільності, що її підважують [9, с. 502]. Іншим таким чинником є бажання окремих суб'єктів системи отримати безпеку і, зрештою, визнання як рівноправного актора, що, на думку Вендта, веде до утворення спільної (колективної) ідентичності. Якщо бажання бути визнаним стосується переконання суб'єкта у відмінності від інших, то, як пише Вендт, «наслідком взаємного визнання буде конституювання колективної ідентичності або солідарності» [9, с. 512].

Лише симетричне, тобто взаємне, визнання акторами один одного як рівних собі та створення на його основі сталої колективної ідентичності, на думку Вендта, може забезпечити стабільність цілої системи. Розвиток міжнародної системи, таким чином, неодмінно мусить бути націлений на досягнення такого «остаточного» інституційного стану системи, де ці два принципи – стабільність та безпека, з одного боку, та взаємне визнання, з іншого боку, – будуть гарантовані. Тож розвиток міжнародної системи рухатиметься від культури системи держав (фаза 1) спершу до спільноти держав (фаза 2), згодом до створення глобального суспільства (фаза 3) та формування Кантової культури колективної безпеки (фаза 4) аж до заснування єдиної світової держави (фінальна фаза 5) [9, с. 517–528].

Однак розвиток самої теорії Вендта, новим етапом якої стали теоретизування про невідворотність створення світової держави, не сприяв логічній послідовності та внутрішній узгодженості його теорії. Адже положення, які містить концепція формування світової держави, суперечать конструктивістським постулатам його ж соціальної теорії міжнародних відносин. Конструктивізм вказує на можливість інституційних змін, але заперечує заданість таких змін, надто у визначеному наперед напрямі. Важко не погодитися з Вогном Шанноном, критиком Вендтової концепції формування світової держави: «Вендтовий аргумент є абсолютним структурним

детермінізмом, що виводиться з матеріалістичних чинників», а не положень конструктивістської теорії [5, с. 582].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Constructivism // M. Griffiths, T. O'Callaghan, S. C. Roach. *International Relations: The Key Concepts* (Second Edition). – London; New York : Routledge, 2008. – P. 51.
2. *Dougherty J. E. Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey* / J. E. Dougherty, R. L. Pfaltzgraff. – New York; San Francisco; etc. : Longman, 2001. – 706 p.
3. *Jepperson R. L. Norms, Identity, and Culture in National Security* / R. L. Jepperson, A. Wendt, P. J. Katzenstein // *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* / ed. by P. J. Katzenstein. – New York : Columbia University Press, 1996. – P. 52–65.
4. *Reus-Smit C. Constructivism* / C. Reus-Smit // *Theories of International Relations* (Second Edition) / ed. by S. Burchill, R. Devetak, etc. – New York : Palgrave Macmillan, 2001. – P. 209–230.
5. *Shannon V. P. Wendt's Violation of the Constructivist Project: Agency and Why a World State is Not Inevitable* / V. P. Shannon // *European Journal of International Relations*. – 2005. – № 4. – P. 581–587.
6. *Sterling-Folker J. Constructivist Approaches* / J. Sterling-Folker // *Making Sense of International Relations Theory* / ed. by J. Sterling-Folker. – Boulder; London : Lynne Rienner Publ. Inc., 2006. – P. 115–122.
7. *Wendt A. Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics* / A. Wendt // *International Organization*. – 1992. – № 2. – P. 391–425.
8. *Wendt A. Social Theory of International Politics* / A. Wendt. – Cambridge; New York; etc.: Cambridge University Press, 1999. – 429 p.
9. *Wendt A. Why a World State is Inevitable* / A. Wendt // *European Journal of International Relations*. – 2003. – № 4. – P. 491–542.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2012

Прийнята до друку 25.10.2012

ALEXANDER WENDT'S CONSTRUCTIVIST THEORY: FROM A CRITIQUE OF «INTERNATIONAL ANARCHY» TO THE IDEA OF INEVITABILITY OF THE WORLD STATE

Petro Kuzyk

*Ivan Franko National University of Lviv,
19, Sichovykh Striltsiv Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-32,
e-mail: p.kuzyk@ukr.net*

The present article analyses the main ideas of Alexander Wendt's theory. Wendt is an American scholar and one of the most celebrated followers of constructivism in Theory of International Relations. The author of the article focuses on the evolution of Wendt's theoretical proposals concerning the international system. In particular, the article studies his critique of «international anarchy», which is the main characteristic of the international system according to realists. Also, it examines Wendt's recent ideas on inevitability of future emergence of a world state.

Key words: Theory of International Relations, constructivism, Alexander Wendt, «international anarchy», world state.

**КОНСТРУКТИВИСТСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ А. ВЕНДТА:
ОТ КРИТИКИ «МЕЖДУНАРОДНОЙ АНАРХИИ» К ИДЕЕ
НЕИЗБЕЖНОСТИ МИРОВОГО ГОСУДАРСТВА**

Петро Кузык

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Сечевых Стрельцов, 19, г. Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239-41-32,
e-mail: p.kuzyk@ukr.net*

Проанализированы основные тезисы американского ученого Александра Вендта, одного из известнейших сторонников конструктивизма в теории международных отношений; внимание сконцентрировано на эволюции теоретических соображений Вендта относительно международной системы. В частности, рассматривается его критика «международной анархии» как основной характеристики международной системы в соответствии с взглядами реалистов, а также исследуются новые идеи Вендта о неизбежности создания мирового государства в будущем.

Ключевые слова: теория международных отношений, конструктивизм, Александр Вендт, «международная анархия», мировое государство.